

1872/1873 - Dumbraziuns dils animals

L'emprema dumbraziun dils animals enconuschenta ei digl onn 1847.

En quella ein mo las vaccas, stiarlas e stiarls enumerai e la dumbraziun ha giu liug il meins da mars. Quellas treis specias laian pia bein cumparegliar culla dumbraziun dil fevrer 1873.

dumbraziun	mars, 1847	fevrer 1873
vaccas	614	437
stiarls	298	124
stiarlas	160	163

Anno 1872, ils 22 d'october, priu quen scadina specia dils tiers ch'ei stai sin nossas alps e pastiras.

*Das 1872 22 de Octole parim quera scadina d'apoz dils a
nossa alps e pastiras*

	<i>Caval</i>	<i>Vacas</i>	<i>Stiar</i>	<i>Vadials</i>	<i>Cauras</i>	<i>Nuorsas</i>	<i>Pors</i>
<i>Tschamut</i>		36	9	20	101	144	30
<i>Selva</i>		61	30	35	108	182	36
<i>Rueras</i>	3	171	71	110	337	367	104
<i>Camischolas</i>	5	107	41	60	206	137	49
<i>Gonda</i>	3	18	13	18	85	113	26
<i>Sedrun</i>	2	117	82	72	209	280	69
<i>Bugnei</i>		16	4	6	46	21	8
<i>Surrein</i>		25	10	20	80	72	14
<i>Cavorgia</i>		33	29	27	118	80	23
	13	584	339	368	1290	1396	359

*Vacas de Posa
entol il Vofaradis
pa ei vegu 100:*

Il fevrer, 1873

Liug	Vaccas	Gene. e mugias	Stiarlas	Stiarls	Tauras	Vadials	Cavals	Cauras	Nuorsas	Pors	Total
Selva	46	11	23	10	0	21	0	116	137	20	384
Camischolas	72	32	29	35	2	54	3	142	141	28	538
Surrein	17	8	8	4	0	12	0	88	64	12	213
Gonda	23	9	6	0	3	15	3	86	71	19	235
Tschamut	29	7	7	4	1	15	0	95	202	22	382
Cavorgia	28	11	10	12	1	20	0	120	76	12	290
Rueras	116	35	44	22	1	84	4	297	389	56	1048
Sedrun	94	30	35	35	2	56	3	237	243	54	789
Bugnei	11	2	1	2	1	6	0	45	26	6	100
Total	436	145	163	124	11	283	13	1226	1349	229	3979
Resumaziun											
Total armauls											1175
Total tiers manedels											2575
Total pors											229

11	11	29	10	2
17	8	8	4	2
20	9	6	0	3
29	7	7	4	1
28	11	10	12	1
16	35	44	22	1
94	30	38	38	2
11	2	1	2	1
436	145	163	124	11

Animals en Tsjetvel
1873

Vadials	Cuolm	Cuolm	Numero	Par
27		116	127	20
54	2	142	141	28
12		88	64	12
15	3	86	71	19
18		95	202	22
20		120	76	12
84	4	297	389	56
56	3	237	243	54
6		45	26	6
283	12	1226	1349	229

La cumparegliaziun da quellas duas tabellas, ina igl october 1872 e l'autra il fevver 1873, muossa cons animals ein vegni vendi gl'atun 1872 ni vegni fatgs diever per la mezca (la cumpra ei secapescha era en quels diembers, schegie che per quels stueva vegnir pagau arver, la taxa).

Anno 1873, ils 23 da mars eis ei vegniu stagiav las alps sco cheu suonda:

1. Val ei stagiav 250 vaccas
2. Val Giuv e Tschamut 240 vaccas
3. Cuolm Cavorgia 55
4. Stiarls e stiarlas ei Maighels e Surpalits e las duas alps dallas vals cun il Cuolm da Vi
5. Per vadials ei Nual Tgom

Secunda punt spel Rein, seniester da quel Selva ed el funs Tschamut

1873 – Cunvenziun ariguard la zavrada

Il protocol dils 6 da matg 1872 nota: «Eis ei vegniu fatg da mirar e procurar per ina zavrada da nuorsas vi Clavadi en quella ruosna sper il stradun. Ei schau sura als geraus da mirar giu il liug e secunvegnir cun ils particulars e lura rapportar alla vischnaunca.»

Il 26 da matg 1872 nota il protocollist: «Eis ei mess avon alla vischnaunca pervia da far la zavrada viagiudem il Crest da Clavadi e tgei ei vegn pretendiu dils particulars dil prau ch'ei Vigeli Berther, Duri Berther e Martin Schmet. Ha la vischnaunca decretau da far quei ch'ei pusseivel, seigi tut cun latur cumina, dil reminent duei vegnir pagau ord cassa da vischnaunca. Las cundiziuns aber cun ils particulars e la vischnaunca vegn ei tschentau si ina atgna scartira, sco ei vegn a mussar cheu davostier el protocol» (Cunvenziun cheusut).

Cunvenziun ariguard la zavrada da nuorsas, Tujetsch, ils 30 da matg 1873

Cunvenziun Ariguard la Zavrada de nuorsas
Tujetsch ils 30 de matg 1873.

Denter la ludeivla vischnaunca da **Tujetsch**, per quella gerau Giachen Antoni Schmid dad ina vart, e da l'atra vart ils possessurs dil funs sur il landstross el **Crest da Clavadi**, numnadamein Duri e Wigeli Berther e stalter Falizi Schmid, eis ei vegniu serrau giu la cheu suandonta cunvenziun:

Ils treis sura allegai cedan via alla ludeivla vischnaunca il dretg per far ina zavrada da nuorsas, il necessari prau che sedamonda cheutier, cun il dretg da puder ina gada per onn puder zavrare las nuorsas dalla vischnaunca e zuar quei igl atun cura ch'ellas vegnan descargadas dall'alp, cass cuntrari aber, sch'ei stuess per amur da neivs vegnir descargau avon ed ils particulars dalla zavrada havessen aunc buca si il fretg da quella zavrada, sche po tonaton la vischnaunca zavrare las nuorsas en quella, bein aber ei la vischnaunca obligada da schar schazegiar in dils schazegiaders dalla Sparcassa ch'ei destinai per nossa vischnaunca, tgei donn ils possessurs piteschien, e lura ha la vischnaunca da satisfar per donn e spesas dil schazegiader.

La pasculaziun dalla primavera ed atun ella zavrada ei libra.

Plinavon ei lura la vischnaunca obligada encunter ils particulars e possessurs dil prau dalla zavrada, da dadora si e suren far mir che cumpeti per classena aschilunsch sco ei plai e lura quei che vonza dadens giu e dadora metter en petgas da crap e fatg si palera entochen giu tier la strada, quei encunter la strada duei vegnir mess en lattas e fatg si palera, aber dadens sisum e dadora oradem, duei vegnir fatg puretglas, quella enasisum ei aber sulet duvreivla per quei di da schar vegnir en cun las nuorsas, e quella dadora ei per schar ir ora cun las nuorsas cura ch'ellas ein zavradas e per il fretg dalla zavrada.

Plaschess ei alla vischnaunca da permiez la zavrada en ed ora u sidengiu, quei di far ina seiv per ton pli bein tener las nuorsas ch'ei zavradas ord quellas ch'ei aunc da zavrare, sche po la vischnaunca far quei sin siu quen per aschiditg che la vischnaunca salva quella per sia zavrada e sto era mantener quella ils mirs, seivs e geinas.

Per ina memoria da tala cunvenziun eis ei vegniu extradiu in exemplar per part e per verdad e vigur da tut attestan las parts sezzas di ed onn sco sura.

En num dalla vischnaunca da **Tujetsch**

Giachen Antoni Schmid, gerau da quei temps
Wigieli Jos. e Duri Berther e stalter Martin Falizi Schmid

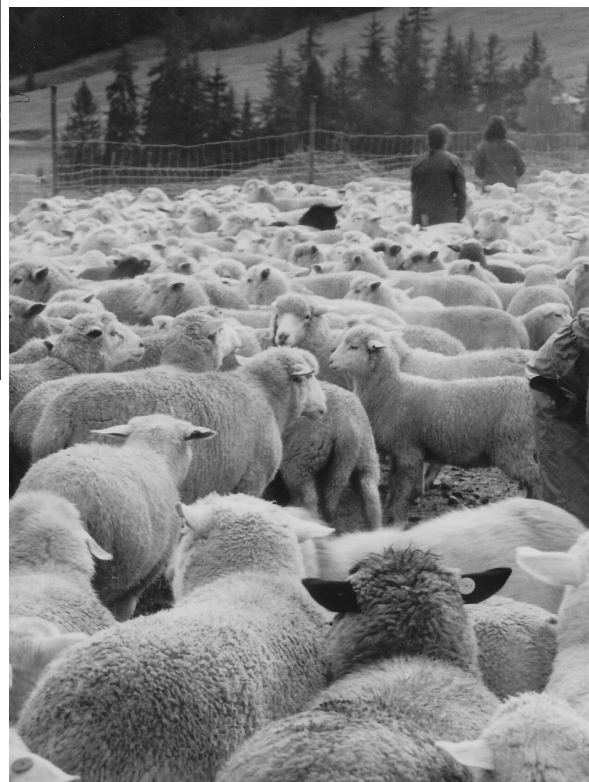
Registrau egl empren cudisch da marcaus sut pagina 445, atesta
Tujetsch, ils 17 da matg 1878
Giachen Antoni Schmetd, registratur

Nuorsas en **Val Giuv**

Zavrada a **Dieni** el vegl claus e sil parcadi dallas
pendicularas.

1873 - Accord cul „Camifeger“

Il president communal metta avon ils 9 da mars 1873: «... che nies „Camifeger“ Riedi Stoffel hagi resignau il far giu dils tgamins il fulin. Ha la vischnaunca decretau da schar e scriver ora ella gasetta la piazza da camifeger.» E suenter duas jamnas: «Eis ei vegniu mess avon ch'ei maunchi „Camifeger“ e seigi stregn temps d'encurir in. Ha la vischnaunca schau sura als geraus da mirar per in sco ei anflien per bien dil general».

Ils 28 da settember 1873 nota il protocollist: „Eis ei mess avon che cun il „camifeger“ Stoffel seigi buca da saver esser sigerau per far giu ils tgamins. Ha lura la vischnaunca sinquei decretau d'encurir in auter empau meglier e schau sura al president“.

Ils 3 d'october vegn fatg igl accord cun Camifeger Monn, sco il document muossa, mo gia suenter siat meins vegn secunvegniu cun Pieder Stoffel! Turbulenzas culs spazzatgamins!

Accord cul „Camifeger“ Monn - ils 3 d'october 1873

Cheutras vegn ei memorisau ch'ei seigi denter la ludeivla vischnaunca da **Tujetsch** ed il meister „Camifeger“ Gion Giusep Monn da **Mustér**, nua ch'il detg Monn surpren da far giu tut ils tgamins dalla vischnaunca da **Tujetsch** e zuar quei duas gadas ad onn, ina duei daventar la fin da quei meins e l'otra 1874 la fin da mars, pagond la suandonta pagaglia sco cheu suonda.

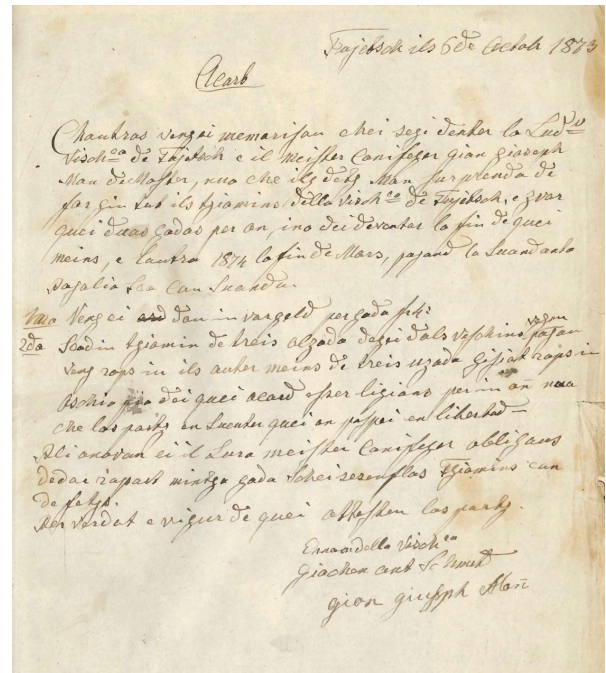
1. Vegn ei dau in „vargeld“ per gada 4 frs.
2. Scadin tgamin da treis alzas duas dils vischins vegnir pagau vegn raps in, ils auters meins da treis alzas, gissiat raps in.
3. Aschia pia duei quei accord esser ligiaus per in onn, nua che las parts ein suenter quei onn puspei en libertad.
4. Plinavon ei il sura meister „Camifeger“ obligaus da dar rapport mintga gada sch'ei sesanfluss tgamins cun defects.

Per verdat e vigur da quei, attestan las parts

En num dalla vischnaunca
Giachen Antoni Schmed
Gion Giusep Monn

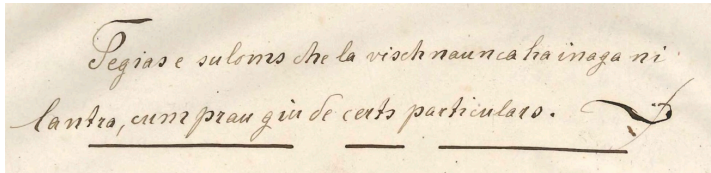
Ils 3 da matg 1874 ei quei contract vegnius sligiaus si tenor il nudau el protocol da vischnaunca da quei di:

Eis ei dalla vischnaunca vegniu demissiunau il „Camifeger“ Monn da **Mustér** e priu si per nies „Camifeger“ Pieder Stoffel dalla **Val Sumvitg**, zuar nundeterminadamein ed il prezi ei il tgamin da duas alzas 17 raps e quels da treis alzas 20 raps cun mintgaga 2 frs. „Vargeld“ e quei vegn fatg giu duas gadas per onn, atun e primavera.

1873 - Tegias e suloms

Entras la midada da sistem d'alpegiaziun el decuors dil 19avel tschentaner vegnan las tegias privatas ni da corporaziuns d'avvonz e la vischnaunca surpren quellas. Lezza organisescha l'alpegiaziun e drova las tegias per la fumeglia che vegn eligida dils cautevias. Aschia van numerusas tegias els mauns dalla cuminonza communal. Da quellas midadas vegn menau in register, ina contolla, per evitar supresas e forsa in di pretensiuns. A Tgatloms vegnan duas tegias, enta Strem ina, en Val Val e Tiarms Sura mintgamai ina ed era la tegia da Caschlè e quella da Mut van vi entras cumpra en possess dalla vischnaunca.

Tegias e suloms che la vischnaunca ha inaga ni l'otra cumprau giu da certs particulars - 1873 – 1886

1873

Ils 18 da zercladur ha la cumissiun dallas alps, en num dalla vischnaunca, cumprau il sulom e la crappa dalla tegia da Giachen Antoni Deflorin si **Tgatloms**. Per tal sulom e crappa eis ei schau a Deflorin quater dis lavur cumina dallas alps. Duess il sura numnau ni ses affons baul ni tard vegnir sil patratg da turnar a baghegiar in'otra tegia si **Tgatloms**, (aber bein capiu mo per siu agen diever e buca per speculaziun), sche ei la vischnaunca obligada da dar sulom per nuot a Deflorin.

1873

Ils 18 da zercladur ha la cumissiun dallas alps, en num dalla vischnaunca, cumprau giu la tegia si **Tgatloms**, stada da Gion Giusep Riedi da **Tschamut**, per la quala la vischnaunca ha stuii dar al sura numnau in lenn da slondas egl uaul **Surrein** ed ei era daus entras Gion Paul Berther.

1874

Ils 16 da schaner ha la cumissiun dallas alps, en num dalla vischnaunca, cumprau da stalter Giachen Antoni Beer la tegia enta **Strem**, per la quala la vischnaunca ha pagau al sura 30 frs. da s. Martin 1874.

1876

Ils 20 da zercladur ha la cumissiun dallas alps, en num dalla vischnaunca, cumprau giu la tegia en **Val Val**, stada da stalter Hans Giachen Decurtins e schau ira sedisch dis lavur cumina persunter.

1879

Ils 4 da mars ha la cumissiun dallas alps, en num dalla vischnaunca, cumprau giu la tegia, sulom, lenna e crappa da **Tiarms Sura**, stada da Paul Schmet, schau ira persunter vegn dis lavur cumina.

1879

Ils 13 da zercladur ha la cumissiun dallas alps, en num dalla vischnaunca, cumprau giu la tegia si **Caschlè**, stada da Bistgaun Gieriet per miert, e schau ira dudisch dis lavur cumina, sis dis a Gion Antoni Gieriet e sis dis a Gion Bistgaun Gieriet.

1886

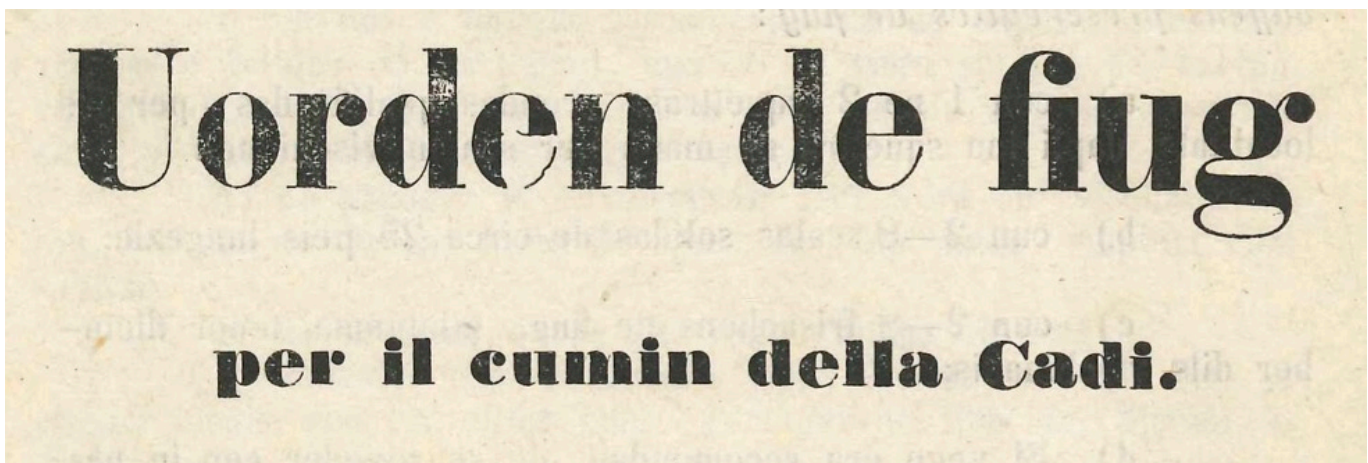
Zercladur, ils 8, ei la tegia veglia da **Mut** vegnida cumprada giu dils particulars possessurs dalla suprastanza da vischnaunca ed entrada en possess da vischnaunca, cun dar als sis stols treis dis per in lavur cumina. Ils sis stols ein:

1. stalter Gion Antoni Peder, **Selva**;
2. frars Loretz, **Rueras/Selva**;
3. Giachen Fidel Caduff;
4. Gion Antoni Caduff, frar dil sura;
5. Alois Bruker;
6. Gion Fidel Berther, vegl, **Rueras**.

1874 - Uorden da fiug

Fiug fuvva il grond prighel da nos vitgs. Las cuschinas fuvan semplas e cun fiug aviert e per ordinari fuvva il tetg veseivels. Adina puspei han barschaments tuccau singulas casas, magari marighels da casas, mo era entirs vitgs. Las casas stevan fetg a garnugl e tenor situaziun biaga exponidas al vent ed il fiug veva bi far da serasar. En Tujetsch ha Selva giu da sentir il pli fetg quei prighel cun la destrucziun digl entir vitg, quei igl onn 1785 e lu igl onn 1949. - El decuors dil 19avel tschentaner ei in auter barschament staus sgarscheivels. Igl entir vitg da Camischolas brischa giu igl onn 1822, pil di da sogn Placi. Mira pag. 390. Las necessarias mesiras en vischnaunca, mo oravontut las ordinaziuns neu dil cumin han effectuuau bia per la prevenziun e segirtad encunter il fiug.

Uorden da fiug per il cumin dalla Cadi

Havend il pievel acceptau il pugn da recapitulaziun pervia dalla dismessa dall'assicuranza obligatoria da fiug cull'obligaziun da menar en persuerter en tuttas vischnauncas in bien uorden da fiug, e suenter ch'il Cussegl Grond ha sinquei, ils 11 da zercladur 1872, obligau ils magistrats circuitals da menar en in tal, cun indicar ils principals pugns che quel duei cuntener, ha il magistrat circuital en execuziun da quei, tschentau si in uorden da fiug per las vischnauncas dalla **Cadi**, e suenter haver tedlau quellas, stabiliu quel sco suonda:

I. Stipulaziuns generalas

§1. La suprema survigilanza e direenziun concernent la segirezia e polizia da fiug, ton en general sco en special, stat sura al magistrat dil cumin. A quel ein en quei grau subordinadas tuttas autoritads localas.

§2. La survigilanza e manutenziun digl uorden da fiug ha en mintga vischnaunca la respectiva suprastonza. Quella destinescha per scadin vischinadi dus visitaders da fiug, ed ils umens necessaris tier ils uaffens specials, sco tier las squetras, frisachens, scalas etc., ils quals persunals han da retscheiver lur ordras dalla suprastonza.

§3. Duei mintga vischnaunca esser provedida culs sequents uaffens preservativs da fiug:

a) cun ina ni duas squetras grondas qualificadas per las localitads, dapli ina squetra da maun per scadin vischinadi.

b) cun duas tochen otg scalas solidas da circa 25 peis lunghezia,

c) cun dus tochen otg frisachens da fiug, mintgmai tenor diember dils vischinadis.

d) Ei vegn recumandau da seproveder cun in per sughettas cun ina roda per trer si ad ault

sadialas aua.

§4. Encunter decisiuns ed ordinaziuns dalla suprastanza da vischnaunca, concernent la polizia da fiug, po mintga particular, che secai memia greviaus, recuorer tier la cumissiun circuitala enteifer il termin da quendis dis. En questiuns da questa autoritad, cun ina vischnaunca ni l'otra stat ei sura a mintga part da recuorer el medem termin tier il magistrat da cumin.

II. Polizia

A. Prescripziuns per impedir barschaments

§5. Tuts cumahs e cundrezs da fiug, sco cuschinas, pistregns, cascharias, fravias, pegnas, fuorns, tgamins, dueien esser bein serrai e construi da mir, ni silmeins beinligiai giu cun maula, aschilunsch sco la segirezia encunter il fiug damonda.

§6. A mintga vischinadi vegn ei instantamein recumandau da menar en pistregns, fuorns e cascharias da cuminonza, ils quals baghetgs dueien vegnir plazzai el mender prighel.

§7. Per prevegnir empau a pusseivels incendis vegn ei en special rigurusamein scumandau sut peina da 50 cts. tochen 5 frs:

a) d'ir entuorn cun cazzola aviarta, tizuns ni zulprins ardents en clavaus e nuegls, els luvratoris da lennaris, en mulins, resgias e falluns ed en loghens, nua ch'ei vegn spatlau ni luvrau cun glin e coniv. En nuegl ei lubiu ina cazzola aviarta aber mo culla precauziun d'in bleh sur la cazzola.

b) da prender si e conservar tschendra en vischala da lenn, sco era da duvrar trucs da spida da lenna, num emplenì cun sablun.

c) da sechentar ovras sin pegna temps da notg

d) da fimar cigaras ni cun pipas aviartas en sut nr. a) allegai locals, sco era sillas punts cuvretgas da **Russein, Zignau e Tavanasa**.

e) da dar fiug el liber damaneivel d'uauls ni en quels sez, senza expressiva lubientscha dil president da vischnaunca.

f) da vender ora neolin, sco era d'emplenir da cazzola amplas e cazzolettas cun tal ieli e conservar quel en loghens malsegirs, sco era da metter giudamaun zulprins en loghens malsegirs, ni nua ch'affons pigns pon tier.

§8. Vegn ei il cuntrari sut la medema peina da 50 cts. tochen 5 frs. ordinau e cumandau sco suonda:

a) tuts locals serrai, nua ch'ei vegn fatg fiug, priu ora en mises ed alps, ston esser provedi cun tgamins, e fuorns ordaviert cun caminschos;

b) ils tgamins dueien vargar si il tetg sufficientamein, aschia che las ruosnas seigien silmeins dus peis e miez sur il tetg, en cass specials po la direcziun locala fixar in'otra altezia;

c) duei mintga casada (fiug) esser seprovedida silla notg cun duas sadialas aua;

d) dueien tuts plantschius en cuschinas ed autras localitads, nua ch'ei vegn fatg fiug, esser construi da sulada ni bleh, silmeins en ina distanza da dus peis naven dalla platta da fiug ni furnascha.

e) tuts tgamins, ils quals vegnan duvrai regularmeins, dueien vegnir schubergai silmeins duas gadas ad onn, ord specials motifs po la direcziun locala ordinar quei pli savens.

f) duei mintga pegna vegnir provediada cun in tappun da fier ni da crap.

El cass da surpassaments repeti, sa il castitg en §7 ed 8 vegnir dublegiaus, la tiarza part da quel croda tier al tgisader.

§9. Las suprastonzas da vischnaunca han da survegilar, che tut lur vischins vegnien suenter allas sura ordinaziuns e da castigiar quels che surpassan quellas. Ultra da quei ein ellas specialmein obligadas sut peina da 5 – 10 frs.:

a) da far visitar inaga ad onn tuts locals e cundrezs da fiug, d'ordinar schispert sco pusseivel las necessarias reparaturas e prender tuttas mesiras adattadas en quels riguards.

b) da far far duas gadas ad onn ina inspecziun ed emprova culs prescrets uaffens da fiug;

c) da survegilar ch'ils spazzatgamins, sco era ils visitaders da fiug ed ils persunals pils uaffens specials, fetschien lur duer;

d) duei la suprastonza communal, sin avis dil mistral regent, dar a quel mintg'onn in fideivel rapport sur digl observar igl uorden da fiug, ils castitgs ed emprovas fatgas cullas squetras da fiug etc.

B. Prescripziuns per cass da braschaments

§10. En cass da barschaments ei gl'entir pievel obligaus da prestar agid.

§11. Schigleiti sco ins observa, ch'igl ei rut ora fiug e prighel d'in barschament, duei vegnir tuccau el liug ils zenns da stuornas. La suprastonza locala ha da semetter en activiad, ils umens destinai per ils uaffens specials dueien spert secumparer silla piazza cun quels ed ils auters, umens e femnas, dueien sepinar mintgin cun ina sadiala, ni in auter uaffen e semetter en disposiziun da geraus u directurs, als quals mintgin ha da prestar exacta obedientscha sut peina d'in franc.

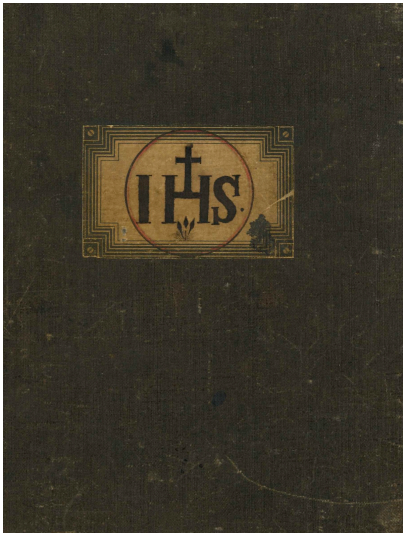
Quest uorden da fiug, che vegn en plirs exemplars tarmess tier a scadina vischnaunca, entra en vigur cun Daniev 1874. Quei che va tier ils uaffens, ei schau temps per metter tier quels tochen calonda mars 1874. Las necessarias reparaturas vid tgamins ed en cuschinas dueien esser fatgas sigl εμπrem october 1874.

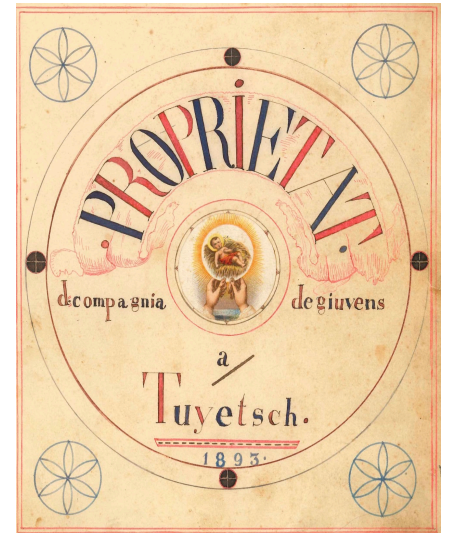
1874 - Plaids dils capitans dalla Cumpignia da mats

A Sedrun croda la fiasta da Sontgilcrest sil di official numnaus dalla Baselia. A Rueras succeda la fiasta l'emprema dumengia suenter Sontgilcrest cun funcziun solemna e la processiuon cul venerabel sacrament. Igl urbari oblighescha il plevon da dar tenor usit als giuvens cun armas e fenglis suenter viaspras a mintgin ina mesa vin ed in quader paun.

Il capitani veva l'obligaziun da tener il plaid, ton a Sedrun sco a Rueras. Ils plaids tunavan pli pli dad onn tier onn semegliontamein ella fuorma. Biars giuvens engaschavan ina persuna da scriver il plaid. Ils plaids che suonda cheu muossan bein la fuorma, mo era la ferma tenuta religiusa, la cardientscha ed il respect viers plevons e caplons.

Il cudisch cuntegn ils plaids dil capitani teni mintgamai il Sontgilcrest a **Sedrun** ed a **Rueras** a partir digl onn 1874.

1874 Plaid tenius a Sedrun da capitani Gion Antoni Schmet; wachtmeister Duri B. Berther
Aultreveriu segnerfarrer, aultvereri signurs spirituals,
Stimai auditurs!

Pertgei essan nus seradunai oz, principalmein la giuventetgna, aschi numerusamein en in til da festivad? – pertgei essan nus oz seornai cun schi bialas e gustusas decoraziuns? – Per mussar honor e laud, carezia ed adoraziun agl Altissim Diu, ed a siu feagl divin Jesus Cristus, il qual ha buca mo spindrau e liberau nus per spir carezia ord las greflas infernalas, sunder ei sedaus neu sesez per nus e sedat neu di per di sco spisa da noss'olma enten il sontgissim sacrament digl altar.

Lessi Dieus, che tuts Catholics celebrassen questa sontga fiasta, cun vengonza adoraziun da Cristus en quei sontgissim misteri! Aber leider vegn ei el temps present menau in hostile combat encunter la baselia catolica e sias instituziuns, il qual ha entschiet en nossas tiaras cunfinontas e tonscha ussa entochen en nossa patria Svizra.

Quella generala persecuziun, schi vehemanta e prigulusa sco ella ei, deigi tonaton buca decuraschar e far sezachiar ils vers Catholics. L'emprema temeraria, da vuler detronisar Jesus Cristus, da vuler destruir sia baselia, ei in van sperar, per carstgauns mortals, essend che gnanc las portas digl uffiern ein el stan da dumignar ella.

Mo da surmenar ils affons dalla baselia, da scarpard lur cor la vera cardientscha enten Cristus, quei auda aschizun tier las causas pusseivlas, ch'ins mira encunter cun in cor tut deprimiu, als gronds prighels che smanatschan a mellis e mellis Catholics en divers loghens. Nus stuein zuar mai piarder la speranza ch'il Segner vegni el present combat buca a bandunar sia baselia, sunder schenghegiar ad ella a dretg temps, puspei pasch e ruaus. Mo gl'aspect silla finala victoria autorisescha buca nus da mirar tier lischentamein al combat present. La victoria dalla verdad ei zuar segira, baul ni tard – senza entgin dubi; aber nus duein gidar leutier cun nossas forzas, particularmein entras far cun iffer e devoziun oraziun per il suprem cau dalla

baselgia e per il beinstar general e manteniment da quella, sinaquei che nies glorius papa Pius ils IX possi avon sia mort, aunc ver e celebrar il schi daditg desiderau triumf dalla baselgia.

Cun quei pietus giavisch entras il qual jeu plaidel per guess ord il cor da tuts cheu presents, recamondel jeu memez e quella stimada Cumpignia da mats alla ulteriura beinvulientscha da nos signurs e beinvengonzs spirituals, fagend a quels dueivla reverenza.

Plaid a Rueras 1874

Aultreveri signurs spirituals!

Nus savein oz tuts ch'ei maunca denter ils signurs spirituals il beneficiat da **Rueras**, il qual vegn aber, schegie dalunsch, forsa grad quei mument a seregurdar ton pli vivamein vid nossa fiasta. Nus lein denton seconsolar cun la speranza, ch'in auter vengonz spiritual vegni gleiti ad emplenir ora questa piazza vacanta! Schegie ch'il spiritual dil liug ei buca presents, tier il qual il plaid dil capitani vegn oz schiglioc drizzaus, sche vesel jeu entuorn mei, ch'ei maunca buca auditurs, ils quals ein per la secunda ga spanegiai sin miu plaid.

Aschia daventel jeu aunc in um renomau, sco ils apostels, che mavan e perdagond per vitgs e marcaus sut gronda fuola da pievel. Aber na, da quellas missiuns sai jeu buca surpender, da quellas honors poss jeu buca vertir, anzi stuess jeu prender mia demissiun, zacuder la puorla giud mes calzers ed ir ord il marcau. Mia finamira dad oz ei mo quella, da far endamen a tuts stimai giuvens, sco era a tuts ils auters auditurs, ch'els teidlien ton pli attenziusamein sin auters predicaturs, sin auters plaids e priedis, che vegnan teni da nos signurs spirituals. Quels ein nos menaders ed instructers els fatgs ed interess da noss'olma; els dattan en a nus la direcziun e muossan la via, per la quala nus vein da marschar, e mettan a nus era las dretgas armas enta maun, cun las qualas nus savein prender en tuttas fortezias da nos inimitgs. Nossas bandieras ein gie in simbol dalla victoria che nus dueien rapportar sur nossas pissiuns e tentaziuns; las armas ein in'enzenna dil cumbat encunter ils inimitgs da noss'olma; ed ils matgs e tshupials, in simbol dalla cruna, cun la quala quels vegnan encorunai, ils quals han battiu in victorius cumbat.

Il rudi che nus havein cheu formau, duei esser la semeglia dalla miraglia, cun la quala nus lein circumdar la fortezia da nies cor, sinaquei ch'il puccau possi mai rumper en. Ei quei il cass, sche savein nus lura era mintgadi celebrar la fiasta dad ina buna cunscienza, il qual ei ina cuntinuada gasteria.

Cun quest auguri e serecumandond memez e questa honorada Cumpignia da mats alla beinvulientscha da tuts, fetschel miu compliment.

Aultreveriu Signur Pfarrer, Revendissims Spirituals,
Fetg stimai Auditurs!

Per saver sepresentar cheu silmeins empau vengonzamein avon il Reverendissim Signur Pfarrer, avon la stimada cumpignia militar, ed avon la fluriziun dalla biala schlatteina, hai jeu stuiu studiar el suadetsch da miu frunt sur la fiasta da Sontgilcrest, pertgei mo cun cumandar, marsch e halt, ha il murtirau Capitani aunc ditg buc persolviu siu pensum. La principala part festiva da Sogn il Chrest ei la Processiun cun il Sontgissim. Ella ei la centrala nua che tut bien sto vegnir daus en, nua che tut bien vegn rendiu anora.

Quella Processiun, ella ei semeglionta al mument misterius cu igl Aultsacerdot el veder testament scurclava las tablas da Moses e deva l'enzenna tier la Processiun cun l'arca dalla ligia. Lura clamava leu il Sacerdot tier il Segner dallas Armadas: Stai si o Segner che Tes inimitgs vegnien disperai – stai si, che Tiu pievel vegni benedius.

Nossa Processiun ei perquei semeglionta a quella da Josue entuorn il marcau da **Jeriho**, ils mirs hostils ramplunan ensemen. Ella ei sco quella da David, sur las cultiras ora e tut la tiara era benedida, ei era quella da Salomon tier la benedicziun dil tempel da **Jerusalem**, nua che Dieus ha plidau: Quei ei il liug che jeu hai eligiu, cheu sun jeu vies Diu. Cura che Sontga Juliana meditava las fiastas digl onn ecclesiastic sut la semeglia dalla glina che retscheiva sia glisch dil

Sulegl, cheu mussava sia glina ina stgiradetgna e nus savein clar la muntada da quei. Ei muncava ina fiasta en pompusa adoraziun dil Sontgissim Sacrament, ei muncava ina publica manifestaziun da nosssa cardientscha. Cheu havein nus ussa nies Sontgil Christ e jeu presentel ad Els Revendissim Signur Pfarrer la cumpignia militara, la cara biala giuventetgna, in entir pievel devozius, cun la segirezia.

Nus havein encuretgh da celebrar la fiasta vengonzamein. Nus havein encuretgh da render agl eucaristic Diu il tribut dad Adoraziun ed engrazieivladad sco era d'ina satisfacziun per scadina offensiu.

Nossa parada, tut cant cun musica e tuts ornaments ein l'expressiun da legria, da speranza suenter las benedicziuns dil di Hodiern.

La finala ei nosssa fiasta in document dalla viva cardientscha enten la quala Els Reverendissim han tratg si pli ed ina quarta generaziun danunder che nus cun engraziament plidein il plaid:

Els ein il Signur nies bab.
Nus Lur obedeivels affons
Dixit! (*Jeu hai plidau*)

1936/37 capitani Gion Andriu Monn, seniester, e sergent (savens era numnaus ella versiun tudestga cun Wachtmeister) Sep Lurenz Hitz

1875 - Untgida dall'alp Nalps da Grass

Il possessurs dad alps sin territori da Tujetsch han adina puspei stuiu sedustar per lur dretgs. Savens fura ei da clamar en memoria las untgidas da quellas alps, u ch'ellas mavan en emblidanza ni ch'ins fageva diever dad ellas a moda fallida. Tier Nalps da Magher e Grass deva ei ulteriramein aunc il problem dalla lenna per caschar e pil manteniment dils baghetgs. Pliras scartiras dil 19avel tschentaner dattan perdetga dallas malaveglias denter Tujetsch ed ils pursanavels da quellas duas alps. Il Cussegl Pign confirmescha cun datum dils 8 da fenadur 1875 l'untgida dalla Alp Nalps da Grass en possess dalla claustra da Mustér. L'untgida ei destinada egl Uaul Surrein gest sur la Punt Baselgia.

